

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.A.Abduraxmonov	
Adabiy asardagi nurning xususiyatlari va funksiyalari (O'zbek lirikasi namunda).....	460
A.B.Kosimova	
O'zbek adabiyotida hikoya va drabllar	469
	TILSHUNOSLIK
M.Y.Mamajonov	
Muloqotni boshqarishda lisoniy va nolisoniy vositalarning o'rni	473
R.M.Shukurov, G.S.Jo'raboyeva	
Farg'ona viloyati toponimlarining sotsiolingvistik xususiyatlari	477
Z.V.Alimova	
Navoiyning "Saddi iskandariy" dostonidagi "Haroson" so'zi va uning morfologik belgilari xususida	483
F.X.Qosimova	
O'zbek tilshunosligida tibbiy terminologiya bo'yicha tadqiqotlar: sifat va miqdor tahlili.....	488
A.A.Ergashev	
Etnotoponimlar tadqiqi	496
H.Sh.Radjabova	
Terminologik lug'atlar tadqiqiga doir.....	502
S.A.Jabborova	
Morphological and syntactic analysis of the structure of medical terminology in the English and Uzbek languages.....	507
Sh.R.Amonturdiyeva	
Diniy uslub shakllanishining antropotsentrik va kognitiv asoslari	511
D.I.Mirzayeva	
Tillardagi turg'un o'xshatishlarning umumlingvistik statusi.....	517
X.F.Xaydarova	
Taqlid so'zlarning statistik tahlili (O'zbek tilining ikki va besh jildli izohli lug'atlari misolida).....	520
M.A.Hojiyeva	
Filolog mutaxassislarda terminologik kompetentlikni rivojlantirishning ahamiyati.....	524
I.A.Egamberdiyeva	
Metafora - til, madaniyat va ma'naviyat ko'zgusi	527
D.I.Mirzayeva, X.R.Mirzayeva	
O'zbek va Ingliz tillaridagi frazeologik birliklarda o'lchov so'zlarning qo'llanilishi.....	531
Z.Sh.Ashurova	
Badiiy matnning lingvopoetik xususiyatlari va muallif individual uslubi talqini	535
I.T.Hojaliyev, G.S.A'zamova	
Adekvatlik va uni ta'minlovchi nolisoniy va lisoniy omillar	539
Z.M.Sobirova	
Til va ong munosabati L.S.Vigotskiy psixologik talqinida.....	545
V.A.Vositov	
So'z o'zlashtirish tillararo aloqani yuzaga keltiruvchi sotsiolingvistik omil sifatida	550
M.T.Abdupattoyev, X.P.Shodmonov	
Konvergensiya va uning sintaktik-stilistik funksiyasi	557
D.I.Khodjaeva	
Lingvodidaktika va metodika terminlari tavsifi, farqli jihatlari.....	562
O.M.Yusupova	
Ingliz va O'zbek maishiy ertaklaridagi asosiy tushunchalarni ifodalovchi leksemalarning semantik tahlili	567
M.V.Nasridinov	
"Maqsad" konsepti maydonida yotuvchi ingliz tilidagi morfemalarning qiyosiy tadqiqi.....	572
M.O.Batirkhanova	
Lexicographic analysis of somatisms in different languages	577
M.U.Mamadjanova	
Interpretation of epithetic compounds in linguistics	582
M.V.Nasridinov	
Ingliz va O'zbek tillarida "Maqsad" konseptining morfologik struktural, semantik tahlili	586
M.Y.Madiyeva	

UO'K: 81-25

TIL VA ONG MUNOSABATI L.S. VIGOTSKIY PSIXOLOGIK TALQINIDA

СООТНОШЕНИЕ ЯЗЫКА И СОЗНАНИЯ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ
ИНТЕРПРЕТАЦИИ Л.С.ВЫГОЦКОГОTHE RELATIONSHIP OF LANGUAGE AND CONSCIOUSNESS IN THE
PSYCHOLOGICAL INTERPRETATION OF L.S.VYGOTSKY

Sobirova Zilola Maxmudovna

Farg'ona davlat universiteti, falsafa fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya

Maqolada L.S.Vygotskiyning psixologik talqinida til va ong o'rtasidagi munosabat ko'rib chiqiladi. Vygotskiyning tilning ongni shakllantirishga ta'siri nazariyasi tahlil qilinadi, bu o'zaro ta'sirning asosiy jihatlari ko'rib chiqiladi va o'zimizning xulosalarimiz taklif etiladi.

Аннотация

В статье рассматривается взаимосвязь между языком и сознанием в психологической интерпретации Л.С.Выготского. Анализируется теория Выготского о влиянии языка на формирование сознания, рассматриваются ключевые аспекты этого взаимодействия и предлагаются свои собственные выводы.

Abstract

The article examines the relationship between language and consciousness in the psychological interpretation of L.S.Vygotsky. Vygotsky's theory of the influence of language on the formation of consciousness is analyzed, the key aspects of this interaction are considered and our own conclusions are offered.

Kalit so'lar: L.S.Vygotskiy, til, ong, psixologiya, sotsial-madaniy yondashuv, o'zaro ta'sir, rivojlanish, madaniy faoliyat.

Ключевые слова: Л.С.Выготский, язык, сознание, психология, социокультурный подход, взаимодействие, развитие, культурная деятельность.

Key words: L.S.Vygotsky, language, consciousness, psychology, sociocultural approach, interaction, development, cultural activity.

KIRISH

Til va ong munosabati inson ruhiyati tadqiqotchilari – psixologlar diqqatini jalb qilmasligi mumkin emas, albatta. Inson ruhiyati ifodasi asosan uning nutqidadir. Nutq inson ruhiyatini ochib beradigina emas, aynan nutq unga ta'sir qiluvchi eng muhim vositadir. Inson tafakkurining uning nutqidagi in'ikosi masalasining yirik tadqiqotchisi Lev Semyonovich Vigotskiy asarlari XX asr boshlaridagi shiddatli ijtimoiy o'zgarishlar fonida yuzaga keldi. Bu davr insonning nafaqat ijtimoiy, balki ruhiy tavsifini ham keskin tahrirladi. L.S.Vigotskiyning ayrim qarashlari bugungi kun nuqtai nazaridan o'ta munozarali bo'lsa-da, "yangi inson"ning ruhiy tavsifi, hamda ong nazariyasining yangicha psixologik talqini juda diqqatga sazovor. Uningcha, ong inson ruhiy(psixik) holatining o'ziga xos ko'rinishidir. U bilish jarayonida tilning o'rniga yuqori baho beradi: "Darhaqiqat, qandaydir jarayonni tushunib yetish uni harakat sathidan til sathiga olib o'tishdir, ya'ni uni so'z bilan ifodalash uchun xayolan qayta tiklashdir"[1]. Ko'rinadiki, bilish, anglash so'z bilan ifodalashni taqazo qiladi. Psixolog bo'lishiga qaramay, u ruhiy holatlarning ifoda planiga alohida ahamiyat beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Psixologik tahlilning usuli sifatida murakkab psixologik yaxlitliklarning elementlarga bo'linishini ko'rsatadi. Buni suvni kimyoviy tahlil qilish, uni vodorod va kislorodga parchalash bilan taqqoslash mumkin. Bunday tahlilning muhim xususiyati shundaki, uning natijasida tahlil qilingan

butunga begona bo'lgan mahsulotlar olinadi — butunga xos xususiyatlarni o'z ichiga olmaydigan va bu butun hech qachon ega bo'la olmaydigan bir qator yangi xususiyatlarga ega bo'lgan elementlardir. Fikrlash va nutq muammosini hal qilish uchun uni nutq va tafakkurga ajratadigan tadqiqotchi bilan, masalan, suvning har qanday xususiyatlarini ilmiy tushuntirish yo'lini izlayotgan har qanday odam bilan sodir bo'ladigan narsa sodir bo'ladi, nima uchun suv olovni o'chiradi yoki nima uchun suvda Arximed qonuni amal qiladi, bu xususiyatlarni tushuntirish vositasi sifatida kislorod va vodorodga parchalanadigan suvga murojaat qilinadi. Vodorodning o'zi yonishini hamda kislorod yonishni qo'llab-quvvatlashini va bu elementlarning xususiyatlari butunga xos xususiyatlarni (suv olovni o'chirishini) hech qachon tushuntirib bera olmasligini bilish hayratlanarlidir. Xuddi shuningday, nutqiy tafakkurini bir butun sifatida o'ziga xos bo'lgan yeng muhim xususiyatlarini tushuntirish uchun parchalaydigan psixologiya ham butunga xos bo'lgan xususiyatlarni bu elementlarini behuda qidiradi. Tahlil jarayonida ular bug'lanib, uchib ketishdi va psixologning tahlil jarayonida yo'qolgan, ammo xususiyatlarni tushuntirishda foydalanish uchun elementlar orasidagi tashqi mexanik o'zaro ta'sirni izlashdan boshqa chorasi yo'q. YA'ni psixolog agar nutq va tafakkur bog'liqligini oddiy mexanik bog'liqlik sifatida ko'rsa, ularni bir biridan ayro tekshirsa, vodorod va kisloroddan suv xususiyatlarini topolmagan tadqiqotchi holiga tushadi.

Shuningdek, ongning boshqa, verbal ifodalanmagan qismlariga ham e'tibor bilan qaraydi: tafakkur va nutqning ong faoliyatining qolgan qismlari bilan aloqasi haqida gapirganda, paydo bo'ladigan birinchi savol — bu aql va hissiyot o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi savol. Ma'lumki, ongimizning intellektual tomonini uning ta'sirchan, irodaviy tomonidan ajratish an'anaviy psixologiyaning asosiy va ko'p uchrovchi kamchiliklaridan biridir. Bu holatda fikrlash muqarrar ravishda o'z-o'zini o'ylaydigan fikrlarning avtonom oqimiga aylanadi, u jonli hayotning to'liqligidan, fikrlaydigan odamning jonli motivlaridan, qiziqishlaridan, undovlaridan ajralib chiqadi va shu bilan birga umuman keraksiz yepifenomen bo'lib qoladi, insonda hech narsani o'zgartira olmaydi hayot va xulq-atvor yoki ong hayotiga va shaxs hayotiga aralashib, unga tushunarsiz ta'sir ko'rsatadigan o'ziga xos va avtonom ibtidoiy kuchga aylanadi.

Tafakkurning deterministik tahlili fikrning harakatlantiruvchi motivlarini, ehtiyojlar va qiziqishlarni, fikr harakatini boshqaradigan motivlar va tendensiyalarni muayyan yo'nalishda ochib berishni o'z ichiga oladi. Xuddi shunday, kimki tafakkurni hissiyot (affekt) dan uzoqlashtirgan bo'lsa, u oldindan tafakkurning aqliy hayotning affektiv, irodaviy tomoniga teskari ta'sirini o'rganishni imkonsiz qildi, chunki aqliy hayotni deterministik ko'rib chiqish uni inson xatti-harakatlarini aniqlovchi sehrli kuch sifatida o'ylashni ham, xulq-atvorning keraksiz qo'shimchasi, uning kuchsiz va foydasiz soyasi sifatida ko'rishni ham istisno qiladi [1].

NATIJA VA MUHOKAMA

Tafakkur va hissiyot ham ajralmasdir. L.S.Vigotskiy nutq-tafakkur-hissiyot determinizmi inson ruhiyati tavsifida juda muhim ekanligiga e'tibor qaratadi. Til va tafakkur determinizmi bolalikdayoq namoyon bo'ladi. L.S.Vigotskiy bu borada tadqiqotlar olib borgan qator psixologlar qarashlarini ham izchil tahlil qilib bergan:

Piajening tadqiqotlari bolaning nutqi va tafakkuri, uning mantig'i va dunyoqarashi haqidagi ta'limotni rivojlantirishda butun bir davrni tashkil etdi. Ular tarixiy ahamiyatga ega, deb baho beradi.

Piaje birinchi bo'lib o'zi tomonidan ishlab chiqilgan va fanga kiritilgan klinik usul yordamida bolalar nutqi va tafakkurini g'ayrioddiy jasorat, chuqurlik va qamrov kengligi bilan tadqiq qildi, bolalar mantig'ining xususiyatlarini mutlaqo yangi kontekstda tizimli ravishda o'rganib chiqdi. Piajening o'zi asarlarining ikkinchi jildini aniq va ochiq, oddiy taqqoslash orqali tugatib, eski muammolarni o'rganishda qilgan burilishining ahamiyatini ta'kidlaydi:

“Taxmin qilamizki, — deydi u, — bolaning fikri oddiy madaniyatli kattalar fikriga nisbatan Levi-Bryul tomonidan tavsiflangan “ibtidoiy fikrlash” yoki Freyd va uning shogirdlari tomonidan tasvirlangan autistik va ramziy fikr bilan, yoki Blondel tomonidan kiritilgan “kasal ong” konsepsiyasi bilan bir sathga joylashtiriladigan kun keladi, agar bir kun u oldingi konsepsiya bilan birlashmasa” [2].

Piaje egotsentrik nutqqa doir birinchi tadqiqotini yakunlab, quyidagicha xulosa chiqaradi: ko'rinishidan, 6-7 yoshgacha bolalar kattalarga qaraganda ko'proq egotsentrik fikrlaydilar va harakat qiladilar hamda o'zlarining intellektual izlanishlarini kattalardan ko'ra bir-birlariga kamroq yetkazadilar. Buning sabablari, Piajening so'zlariga ko'ra, ikki xil: bir tomondan, 7-8 yoshgacha

TILSHUNOSLIK

bo'lgan bolalar o'rtasida yaxshi tashkil yetilgan ijtimoiy hayotning yo'qligiga, boshqa tomondan, bolaning haqiqiy ijtimoiy tili, ya'ni bolaning asosiy faoliyatida ishlatiladigan til—o'yin — imo-ishoralar, harakatlar va yuz ifodalari so'zlar kabi bolaning tili ekanligiga bog'liq.

Piajening Jenevadagi chaqaloqlar uyidagi ijtimoiy hayot haqidagi kuzatuvlariga ko'ra, faqat 7-8 yoshda bolalarning birgalikda ishlashga bo'lgan ehtiyoji o'zini namoyon qiladi. Aynan shu yoshda egotsentrik bayonotlar o'z kuchini yo'qotadi, bola nutqida imo-ishoralar, harakatlar, yuz ifodalari va boshqalardan iborat bir taraf, so'zlardan iborat ikkinchi taraf yaqqol ajrala boshlaydi, biroq birinchi jihat so'zlarga ko'p hamrohlik qiladi, ba'zan butunlay so'zning o'rnini qoplaydi. Ushbu tadqiqotning erta yoshda nutqning egotsentrik shakli ustunligi faktiga asoslanib, Piaje bolaning egotsentrik fikri autistik va realistik fikr o'rtasidagi o'tish shakli sifatida ko'rib chiqilishi lozim degan o'zining asosiy ishchi gipotezasini quradi [2].

Bola nutqi va tafakkurining bog'liqlik kattalarning nutqi va tafakkuri orasidagi bog'liqlikdan muayyan farq qilishi, ijtimoiy ta'sirlar til va ong yaxlitligiga ta'sir ko'rsatishi boshqa tadqiqotchilar diqqatini ham tortgan. L.S.Vigotskiy bu tadqiqotlarni diqqat bilan tahlil qilgan.

U faqatgina shu nuqtai nazardan, ushbu falsafaning haqiqiy asoslanishi nuqtai nazaridan, ushbu nuqtaning barcha yo'nalishdagi aloqalar uchun markaziy ahamiyati nuqtai nazaridan, ushbu muammoni alohida ko'rib chiqishimiz kerak, deb ta'kidlaydi. Uningcha, bu tanqidiy mulohaza haqiqatdan boshqa bo'lishi mumkin emas, ya'ni u oxir-oqibat klinik va eksperimental tadqiqotlarga asoslangan bo'lishi kerak.

L.S.Vigotskiy bolalik davridagi egotsentrik nutqning taqdiri va funksiyasi haqidagi savolni eksperimental va klinik jihatdan o'rganib chiqadi va ushbu tadqiqotlar uni qiziqtirgan jarayonni tavsiflovchi o'ta muhim fikrlarni aniqlashga olib keldi va bolaning egotsentrik nutqining psixologik mohiyatini Piaje tomonidan ishlab chiqilganidan boshqacha tushunishga olib keldi.

"Biz ushbu tadqiqotning asosiy mazmuni, kursi va natijalarini tasvirlamaymiz: bularning barchasi boshqa joyda bayon yetilgan va hozir o'z-o'zidan qiziq yemas. Endi biz faqat Piaje tomonidan ilgari surilgan asosiy takliflarni tasdiqlash yoki rad etish uchun undan nimani o'rganishimiz mumkinligi bilan qiziqishimiz mumkin, eslatib o'tamiz, bolalarcha egotsentrizm haqidagi butun ta'limot asoslanadi.

Bizning tadqiqotlarimiz bizni bolaning egotsentrik nutqi uning faoliyatida juda erta o'ziga xos rol o'ynay boshlaydi degan xulosaga olib keldi. Biz odatda Piajenikiga o'xshash tajribalarimizda bolaning egotsentrik nutqiga nima sabab bo'lganini, nimadan kelib chiqqanini kuzatishga harakat qildik" [3].

Buning uchun L.S.Vigotskiy bolaning xatti-harakatlarini Piaje singari, ammo yagona farq bilan, tashkil qildi, bolaning xatti-harakatlarini murakkablashtiradigan bir qator omillarni kiritdi. Misol uchun, bolalar bemalol chizayotgan joyda, u vaziyatni murakkablashtirdi, bolaning qo'lida kerakli rangli qalam, qog'oz, bo'yoq va boshqalar yo'q bo'lgan holatlar yaratildi. Qisqasi, eksperimental ravishda bolalar faoliyatining erkin oqimida buzilish va qiyinchiliklar keltirib chiqarildi.

Bu tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, faqat ushbu qiyinchiliklar uchun hisoblangan egotsentrik bolalar nutqining koeffitsenti oddiy Piaje koeffitsenti va qiyinchiliksiz vaziyatda bir xil bolalar uchun hisoblangan koeffitsent bilan taqqoslaganda deyarli ikki barobar ko'payadi. Shunday qilib, bolalar qiyinchiliklarga duch kelgan barcha holatlarda egotsentrik nutqning kuchayishini ko'rsatdilar. Bola qiyinchilikka duch kelib, vaziyatni tushunishga harakat qildi: "qalam qayerda, endi menga ko'k qalam kerak; Yaxshi, men uni qizil rangda chizaman va suv bilan namlayman, u qorayadi va ko'k rangga o'xshaydi". Bularning barchasi o'zi bilan mulohaza yuritishdir.

Xuddi shu holatlarni eksperimental ravishda faoliyatning buzilishlarisiz hisoblashda, u Piajenikidan bir oz pastroq koeffitsentga ega bo'ladi. Tajribalar ko'rsatadiki, muammosiz faoliyatning qiyinchiliklari yoki buzilishlari egotsentrik nutqning kuchayishiga sabab bo'ladigan asosiy omillardan biri ekan.

L.S.Vigotskiy olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosaga keladi: "Rivojlanishga qaytadigan bo'lsak, birinchi navbatda, fikrlash va nutq genetik jihatdan butunlay boshqacha ildizlarga ega ekanligini aytish kerak. Bu haqiqatni hayvonlar psixologiyasi sohasidagi bir qator tadqiqotlar bilan qat'iy tasdiqlangan deb hisoblash mumkin. Ikkala funksiyaning rivojlanishi nafaqat turli xil ildizlarga ega, balki hayvonot dunyosida ham turli yo'nalishlardan boradi." [3].

Fikrlash va gapirishning filogenetik rivojlanishida tafakkur va nutq o'rtasidagi bog'liqlikka juda qiziqish bilan qaragan L.S.Vigotskiy gumanoid maymunlarning tili va aql-zakovati bo'yicha eksperimental tadqiqotlar va kuzatuvlarni tahlil qilishga murojaat qildi va quyidagi xulosalarga keldi:

1. Fikrlash va nutq turli xil genetik ildizlarga ega.

2. Fikrlash va nutqning rivojlanishi turli yo'nalishlarda va bir-biridan mustaqil ravishda davom yetadi.

3. Fikrlash va nutq o'rtasidagi munosabatlar filogenetik rivojlanish davomida doimiy yetakchi emas.

4. Antropoidlar insonga o'xshash aqlni ba'zi jihatlarida (asboblardan foydalanish rudimentlari) va insonga o'xshash nutqni butunlay boshqacha tarzda (nutq fonetikasi, nutqning ijtimoiy funksiyasi, hissiyot va boshqa rudimentlari) ochib beradi.

5. Antropoidlar xarakterli insoniy munosabatlarni — fikrlash va nutq o'rtasidagi yaqin aloqani ko'rsatib bermaydi. Shimpanzelarda ikkalasi hech qanday tarzda bevosita bog'liq emas.

6. Fikrlash va nutq filogenezisida biz, shubhasiz, aqlning rivojlanishidagi nutqdan oldingi bosqichni va nutqning rivojlanishidagi intellektdan oldingi bosqichni ko'rsatishimiz mumkin [3].

Ko'rinadiki, L.S.Vigotskiy tafakkur va nutq, ong va til orasidagi munosabatlarning nihoyatda murakkab tabiatini ochib berishga harakat qilgan. U nutq va tafakkur genezisi boshqa boshqa ekanligini, biroq amaliyotda ularning yaxlit kuzatilishini ta'kidlaydi. Bolalar va kattalar nutqiy faoliyatidagi o'ziga xoslikni ko'rsatadi. Muayyan bosqichgacha bu ikki fenomen alohida taraqqiy qilishi, muayyan bosqichda kesishishi, natijada nutq intellektual, tafakkur nutqiy bo'lib qolishini ko'rsatadi. Bizningcha, nutqdagi buzilishlar klinikasi uchun bu qarashlar o'ta muhim. Diagnostika va korreksiya jarayonida insonning yosh ko'rsatkichlari muhim ahamiyatga ega.

L.S.Vigotskiy nutq ko'rinishlari genezisi borasida olib borilgan tadqiqotlarni tanqidiy baholaydi.

Masalan, fikrlashni ichki nutq sifatida ta'riflaydigan Uotson qarashlariga qo'shilmaydi. Uotsonning o'zi ham bolalar nutqining tashkil qilinishi qaysi nuqtasida ochiq nutqdan pichirlashga, so'ngra yashirin nutqqa o'tishini bilmasligini adolat bilan ta'kidlaydi, chunki bu masala faqat tasodifan tekshirilgan. Ammo L.S.Vigotskiyga (bizning tajribalarimiz va kuzatishlarimiz, shuningdek, umuman bola nutqining rivojlanishi haqida bilgan narsalarimiz asosida) Uotson tomonidan qo'yiladigan savolning o'zi noto'g'ri bo'lib tuyuladi.

Ichki nutqni rivojlantirish sof mexanik usulda, nutqning ohangdorligini asta-sekin kamaytirish orqali, tashqi (ochiq) nutqdan ichki (yashirin) nutqqa o'tish pichirlash orqali amalga oshiriladi, deb taxmin qilish uchun hech qanday asos yo'q, deb ko'rsatadi u. Bola asta-sekin tinchroq va jimroq gapira boshlaydi va bu jarayon natijasida oxir-oqibat ichki nutq paydo bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, bolalar nutqining genezisida quyidagi bosqichlar ketma-ketligi mavjudligini inkor etishga moyil: baland nutq — pichirlash — ichki nutq.

Yana bir, aslida, Uotson tomonidan bildirilgan fikrni ham asoslanmagan deb hisoblaydi. Bu fikrga ko'ra nutqning har uch turi bir paytda birga harakatlanadi. Bu qarashni isbotlaydigan aniq obyektiv ma'lumotlar yo'q. Aksincha, hamma, shu jumladan Uotson tomonidan tan olingan ochiq va ichki nutq o'rtasidagi chuqur funksional va tarkibiy farq buning teskarisini ko'rsatadi [4].

"Ular haqiqatan ham baland ovozda o'ylashadi", deydi Uotson yosh bolalar haqida va ular yashayotgan muhit tashqi nutqning ichki-yashirin nutqqa tez o'zgarishni talab qilmaydi, degan sababni ko'rsatadi. Shuningdek, agar imkon bo'lib ichki nutqni sezgir plastinka, fonograf silindriga yozib olinsa ham ular shunchalik ko'p kesmalar, qisqa tutashuvlar va tejamkorlik bo'lar ediki, tushunib bo'lmaydigan silsila yuzaga kelardi. Agar ularning shakllanishini boshlang'ich nuqtadan kuzatsangiz u yerda ular mukammal va ijtimoiy xarakterga ega bo'lsa, yakuniy bosqichiga qadar, ular ijtimoiy moslashuv uchun emas, balki shaxs uchun xizmat qiladi.

Tashqi va ichki nutq jarayonlari kabi funksional (ijtimoiy va individual moslashuvlar) va tizimli ravishda bir-biridan farq qiladigan ikkita jarayon (qisqarish, qisqa tutashuvlar va tejash tufayli nutq jarayonining tanib bo'lmaydigan o'zgarishi) genetik jihatdan parallel bo'lib chiqadi, birgalikda rivojlanadi, ya'ni, uchinchi, o'tish jarayoni (pichirlash) orqali bir vaqtning o'zida yoki o'zaro bog'langan, bu faqat mexanik, rasmiy ravishda tashqi miqdoriy asosda, ya'ni, sof fenotipik jihatdan u boshqa ikki jarayon o'rtasida oraliq joyini egallaydi, lekin funksional va tizimli — genotipik ravishda o'tish bosqichi emas.

TILSHUNOSLIK

Ushbu muammoni hal qilishda L.S.Vigotskiy funksional ikki tomonlama stimulyatsiya texnikasi sifatida belgilash mumkin bo'lgan maxsus eksperimental tadqiqot texnikasiga tayanadi. Ushbu texnikaning mohiyati shundan iboratki, u ikki qator stimullar yordamida yuqori psixologik funksiyalarning rivojlanishi va faoliyatini o'rganadi, ularning har biri subyektning xatti-harakatlariga nisbatan har xil rol o'ynaydi. Stimullarning bir to'plami subyektning faoliyati yo'naltirilgan obyekt funksiyasini, ikkinchisi — ushbu faoliyat tashkil etiladigan belgilar funksiyasini bajaradi.

XULOSA

Murakkab tafakkur rivojlanishining ikkinchi bosqichi obyektlar va narsalarning o'ziga xos taassurotlarini tuzilishi bo'yicha odatda to'plamlar deb ataladigan narsalarga eng yaqin bo'lgan maxsus guruhlariga birlashtirish orqali shakllanadi. Bu yerda turli xil o'ziga xos obyektlar har qanday asosda o'zaro bir-birini to'ldirish asosida birlashtiriladi va geterogen, o'zaro bir-birini to'ldiruvchi qismlardan iborat yagona butunlikni tashkil qiladi. Tafakkur rivojlanishining ushbu bosqichini tavsiflovchi kompozitsiyaning geterogenligi, ammo to'plam(kolleksiya) asosida o'zaro bir-birini to'ldirish va birlashtirishi diqqatga sazovor. Bilish jarayonining Arastu davridan ma'lum bo'lgan tavsifi(har qanday bilish kategoriyalashdir) L.S. Vigotskiy eksperimental psixologiyasida ham o'z isbotini topdi.

“Vigotskiy psixologiyaning ildiziga nazar tashlab, u yerda insoniy harakat sifatining qadimiy va abadiy yangi asosini, fikrni so'z bilan bog'lashning tarixan o'zgaruvchan usulini, harakatni oldindan belgilab beruvchi usulni ko'rdi” der ekan I.V.Peshkov juda haq edi [4].

L.S. Vigotskiyning asosan bolalarning turli sharoitlardagi nutqini kuzatish orqali egotsentrizmini aniqlashga yo'naltirilgan tajribalari zamonaviy neyropsixologingvistik tadqiqotlar uchun asos bo'lib kelmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. И. В. Пешков. Еще раз «Мышление и речь», или о предмете риторики
2. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. – Госиздат, 1932. – С.408
3. Выготский Л.С. Мышление и речь.
4. Уотсон Дж. Психология как наука о поведении, 1926. – С.293// Қаранг: https://royallib.com/read/vigotskiy_lev/mishlenie_i_rech.html
5. Лурия А.Р. Язык и сознание. Под редакцией Е. Д. Хомской// Москва: Издательство Московского университета, 1979 – 186 с.
6. А.Р.Лурия. Основы проблемы нейролингвистики.М.: 2009
7. З.А.Акбарова, З.М.Собирова. Миллий Нейропсихологик Ташхислаш Методикасини Яратиш Зарурияти Хусусида. Miasto Przyszłości Kielce, 2023, 163-165 б.
8. Akbarova Z. A. Teaching to Express Subjective Assessment of Pedagogical Psychological Characteristics of Preschool Children. Texas Journal of Philology, Culture and History.2023
9. Собирова З.М. Социолнгвистика и анализ языковой вариативности. INDIA INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY.2023.